INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA DZYUDO MASHG‘ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-METODIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Urmonov Islomjon Ibroxim o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti
“Yakkakurash sport turlari nazariyasi va uslubiyati” kafedrasi

ANNOTATSIYA. Maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida dzyudo mashg‘ulotlarini tashkil etishning pedagogik-metodik asoslari tahlil qilinadi. Ishtirokchilarning funksional imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashqlarni moslashtirish, xavfsiz harakat muhitini yaratish va bosqichma-bosqich o‘rgatishga yo‘naltirilgan to‘rt komponentli model taklif etiladi. Modelning amaliy samaradorligi tajriba orqali hali baholanmagan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, dzyudo, adaptiv jismoniy tarbiya, differensial yondashuv, pedagogik model, xavfsizlik, ijtimoiy integratsiya.

KIRISH. Inklyuziv ta’limning asosiy vazifalaridan biri barcha ta’lim oluvchilarga, jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan shaxslarga ham jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida mazmunli va xavfsiz ishtirok etish imkonini yaratishdir. Dzyudo harakatlarni muvofiqlashtirish, muvozanatni saqlash, o‘zini boshqarish va sherik bilan hamkorlik qilishni o‘rgatish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, yiqilish, ushlash va qarshilik ko‘rsatish elementlari tufayli dars mazmunini individual moslashtirish talab qilinadi.

Inklyuziv dzyudo mashg‘ulotlarida barcha ishtirokchilarga bir xil topshiriq berish emas, balki umumiy pedagogik maqsadga turli yo‘llar bilan erishish tamoyili ustuvor bo‘lishi lozim. Tadqiqot maqsadi — ta’lim muassasalarida dzyudo mashg‘ulotlarini inklyuziv tashkil etishning pedagogik-metodik mexanizmlarini nazariy asoslash va amaliyot uchun moslashuvchan model taklif qilish.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI. Ish nazariy-uslubiy tadqiqot sifatida bajarildi. Inklyuziv ta’lim, adaptiv jismoniy tarbiya, motor ko‘nikmalarni o‘rgatish va dzyudo xavfsizligi haqidagi yondashuvlar qiyosiy tahlil, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish usullari orqali umumlashtirildi. Ishtirokchilar jalb etilmadi, pedagogik eksperiment o‘tkazilmadi va miqdoriy samaradorlik ko‘rsatkichlari hisoblanmadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Nazariy tahlil asosida inklyuziv dzyudo mashg‘ulotini loyihalash uchun to‘rt o‘zaro bog‘liq komponent taklif etildi: (1) dastlabki pedagogik diagnostika — harakat tajribasi, muloqot ehtiyoji va mavjud cheklovlarni aniqlash; (2) adaptiv rejalashtirish — mashq murakkabligi, davomiyligi, sherik tanlovi va ko‘rsatma shaklini moslashtirish; (3) xavfsiz amaliyot — yiqilish texnikasini nazorat ostida o‘rgatish, kontakt yuklamasini bosqichma-bosqich oshirish; (4) refleksiv baholash — shaxsiy rivojlanish, ishtirok faolligi va o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini qayd etish.

Mashg‘ulotning dastlabki bosqichida tatami bilan tanishish, muvozanat va fazoda mo‘ljal olish mashqlari tanlanadi. Keyingi bosqichda individual imkoniyatlarga moslashtirilgan ukemi elementlari, ushlash va sherik bilan kelishilgan harakatlar o‘rgatiladi. Murakkab tashlashlar yoki faol qarshilikli mashqlar faqat tayyorgarlik, xavfsizlik va mutaxassis bahosiga muvofiq joriy etiladi. Tibbiy ruxsat zarur bo‘lgan holatlarda murabbiy mustaqil klinik xulosa chiqarmaydi.

1-jadval. Inklyuziv dzyudo mashg‘ulotining pedagogik modeli

Komponent	O‘qituvchi faoliyati	Kutiladigan pedagogik imkoniyat
Diagnostik	Individual ehtiyoj va tayyorgarlikni aniqlash	Mos maqsad qo‘yish

Adaptiv	Topshiriq, uskunalar va ko‘rsatmani moslashtirish	Ishtirokni kengaytirish
Xavfsizlik	Kontakt, yiqilish va yuklamani nazorat qilish	Xavfni kamaytirishga ko‘maklashish
Refleksiv	Shaxsiy o‘sish va fikr-mulohazani qayd etish	Motivatsiya va o‘zini baholash

Modelni qo‘llashda baholash mezonlari umumiy normativga emas, balki shaxsiy boshlang‘ich daraja va o‘quv maqsadiga tayangan bo‘lishi kerak. Masalan, texnik usulni to‘liq bajarish bilan bir qatorda xavfsiz harakatga kirishish, og‘zaki yoki vizual ko‘rsatmani tushunish, sherik bilan hamkorlik qilish ham ijobiy o‘zgarish sifatida qayd etilishi mumkin. Bu yondashuv inklyuziyani faqat mashg‘ulotda jismonan qatnashish emas, balki faol o‘rganish jarayoni sifatida ko‘rishga yordam beradi.

Joriy etishning zarur shartlari — pedagoglarning adaptiv jismoniy tarbiya bo‘yicha tayyorgarligi, xavfsiz tatami muhiti, yordamchi mutaxassislar bilan hamkorlik, tushunarli ko‘rsatmalar va ishtirokchining qadr-qimmatini saqlaydigan baholash madaniyatidir. Modelning turli ehtiyoj guruhlariga mosligi va ta’lim natijalariga ta’siri kelgusida empirik sinov orqali tekshirilishi kerak.

ILMIY YANGILIK. Inklyuziv dzyudo mashg‘ulotlarini tashkil etish uchun diagnostik, adaptiv, xavfsizlik va refleksiv komponentlarni yagona pedagogik siklga birlashtiruvchi konseptual model taklif etildi. Mashqlarni moslashtirish nafaqat jismoniy yuklamani o‘zgartirish, balki o‘quv topshirig‘i, muloqot vositasi, sheriklik shakli va baholash mezonini individuallashtirish orqali amalga oshirilishi nazariy asoslandi. Bu natijalar muallifning metodik taklifi bo‘lib, eksperimental tasdiq sifatida talqin qilinmaydi.

XULOSA. Inklyuziv ta’lim sharoitida dzyudo mashg‘ulotlari harakat ko‘nikmalarini o‘rgatish bilan birga o‘zaro hurmat, hamkorlik va shaxsiy faollikni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin. Mashg‘ulotning pedagogik samarasi individual ehtiyojlarni aniqlash, topshiriqlarni moslashtirish, xavfsizlikni ta’minlash va rivojlanishni shaxsiy mezonlar bilan baholashning uzviyligiga bog‘liq. Taklif etilgan modelni sinovdan o‘tkazish, pedagoglar uchun metodik qo‘llanma ishlab chiqish va natijalarni kuzatish keyingi tadqiqot yo‘nalishlari sifatida tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2006.

2. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO, 2015.

3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education — All Means All. Paris: UNESCO, 2020.

4. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. Geneva: WHO, 2020.